

87544

DİNLER TARİHİ DERNEĞİ YAYINLARI / 3

Dinler Tarihi Araştırmaları - III
(Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara)

2000. YILINDA HIRİSTİYANLIK
(DÜNÜ, BUGÜNÜ ve GELECEĞİ)

Ankara
2002

HİRİSTİYANLIKTA MİSYON ANLAYIŞI, YENİ YAKLAŞIMLAR VE DİNLERARASI DİYALOG

Prof.Dr. Abdurrahman KÜÇÜK*

a) Misyon ve Misyon Anlayışı

Latince "missio" kelimesinden türemiş olan "misyon" (mission), çok geniş ve değişik anlamlar taşımaktadır. Geniş ve değişik anlamlarda kullanılan misyon terimi, Hıristiyanlık'a ait ve onunla özdeşleşen bir konuma gelmiştir¹. Yeni Ahit'in diline ait bir kelime olan ve Hıristiyan ilahiyatının özel bir alanını teşkil eden Misyon; bu konuda, yetki ile donatılmış bir kimsenin görevlendirilmesini belirtmektedir. Bu terim, Hıristiyanlıkta kilise ile özdeşleşmiş bir terim haline gelmiştir².

Göndermek fiili ile ilgili olan misyon kelimesi; sözlükte, görev, yetki, vekalet, bir işin yapılması için verilen öze görev anlamına gelmektedir. Bu işi yapan kimseye "misyoner", yaptığı işe de "misyonerlik" denilmektedir. Dinî bir terim olmasına rağmen diplomaside de kullanılmaktadır. Hıristiyanlığa özgü bir kelime olmasına rağmen, içeriği itibariyle, yayılma ve çoğalma amacını taşıyan bütün dinleri ilgilendirmektedir. Çünkü birkaç din hariç, hemen hemen her din yayılmak, taraftarlarını artırmak ve yeni taraflar bulmak hedefi gütmektedir. Bu hedef; ya dinin kutsal metinlerinden ya işaretlerin sonucundan veya dinî liderlerin mesajlarından çıkarılmaktadır. Onun için Dinler Tarihçileri, misyonerliği, genel anlamda değerlendirmekte, dinlerin tasnifinde misyonerliğe yer verip vermemesini dikkate alarak bir yere oturtmaktadır. Bunun sebebi de; her dinin, her inancın, her düşüncenin yayılmak, mensuplarını çoğaltmak için bu yöneme baş vurmasıdır³.

Hıristiyan teolojisinde misyon; ilahi varlıklar (kutsal şahıslar) ile insanlar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. Bu ilişkide, insanlar arasında da enkarnasyonu için Baba tarafından gönderilmiş Oğul'un misyonu ve Pen-

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dinler Tarihi Anabilim Dalı

1 Bkz. Antonin-Marcel Henry, "Mission", Dictionnaire des Religions (DR), Paris 1983, 1114.

2 J. Danielou, "L'Idée Missionnaire dans L'Eglise", Histoire Universelle de Missions Catholiques, Paris 1950, I/19.

3 Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 1977, 411-412.

tectot Günü Havarilere gönderilmiş Kutsal Ruh'un misyonu söz konusudur. En geniş anlamıyla "misyon", henüz Hıristiyan olmamış, Müjde'yi almamış topluluğa "İncil'i ulaştırmaktır"⁴.

Hıristiyanlar, bu misyonu, Tanah'a (Ahdi Atik) dayandırmakta ve Çıkış Kitabı'ndaki "Siz, bana rahipler devleti ve kutsal millet olacaksınız"⁵ cümlesine bağlamaktadır. Bu anlayışa göre İsrail'in seçilmişliği, putperestlerden ayrılmış olmalarıdır. Çünkü Hz. İbrahim, Tanrı'nın kendisine bildirdiklerini yaymak için memleketinden ayrılmış ve insanlara doğruları anlatmıştır⁶. Sürgün Dönemi'nde İşaya'nın da insanları Allah'a inanmaya ve yanlış inanışları bırakmaya çağırdığına, bu çağırma ve bilgilendirmeyi görev kabul ettiğine⁷ atıf yapılmaktadır. Hz. İsa da; bu misyonu devam ettirmiş, yoldan çıkmışları yola getirmeye çalışmış, Yahudi inanç çizgisini devam ettirdiğini ve bunu da "İsrail evinin kaybolmuş koyunlarını kurtarmak için geldiği"⁸ şeklinde belirtmiştir.

Hz. İsa, kendisine verilen görevi yerine getirmek için oniki kişi seçmiştir. O, Havariler denilen bu kişilere, kötü ruhlar üzerine hakimiyet kurma yetkisi vermiştir⁹.

Teolojik anlamda misyon, "Baba tarafından Oğul'un ve Kutsal Ruh'un gönderilmesini ifade etmektedir. Bu misyon (görevlendirme), "ilahî misyon" olarak değerlendirilmektedir¹⁰. Bu ilahî misyonun dışında ikinci olarak misyon, Mesih İsa tarafından "Havarilere yüklenmiş görevi" karşılamaktadır. Bu anlayışı, Yuhanna İncili'nde Hz. İsa'nın "Baba'nın beni gönderdiği gibi ben de sizi gönderiyorum"¹¹ sözü doğurmuştur. Misyonerler, bu söz yanında, Hz. İsa'nın "öldükten sonra dirilip" orada bulunanlara şu görevi verdiğini ve onlar da bunu yerine getirmeye çalıştıklarını kabul etmektedir: "Gökte ve yeryüzünde bütün hakimiyet bana verildi. İmdi gidin bütün milletleri şakırt (taftar) edinin. Onları, Baba-Oğul ve Kutsal Ruh is-

4 Antonin-Marcel Henry, "Mission", DR, 1115.

5 Tanah, Çıkış, XIX/6.

6 Bkz. Tanah, Tekvin (Yaratılış), XII/1-13.

7 Bkz. Tanah, İşaya, XL/20-25.

8 Matxa, XV/24.

9 Bkz. Markos, VI/7

10 Bkz. Danielou, "L'Idée Missionnaire...", I/19

11 Yuhanna, XX/21

miyle vaftiz eyleyin, size emrettiğim herşeyi tutmalarını onlara öğretin...”¹². Üçüncü olarak, günümüzdeki misyon ve misyonerlikle ilgili anlamıdır. Bu da Kilise'nin İncili üyelerine, putperestlere, Hıristiyan olmayanlara çeşitli yöntemleri kullanarak duyurması, Hıristiyan olmayanları Hıristiyanlaştırmasıdır. Misyon kelimesinin kullanılacağı anlamı, Kilise'nin üyelerinden bir kısmının “putperestleri Hıristiyanlaştırma” görevi ile ilgilidir¹³.

b) Misyon Anlayışına Yeni Yaklaşımlar

Hz. İsa'ya atfedilen bu görevlendirme, dönemlere, gelişen ve değişen şartlara göre farklı şekillerde algılanmıştır. Bu değişik anlama ve algılama da yeni yaklaşımlara yol açmıştır. Hz. İsa'nın getirdiği “Tevhid Dini”nin yayılması gerekmektedir. İlk dönemde, yayılma, genelde Yahudiler arasındadır ve yavaş olmaktadır; yayılmanın hızlanması ve çoğalması için yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yaklaşımın öncülüğünü Pavlus yapmaktadır. Putperestleri Hıristiyanlaştırmadaki misyon, Pavlus'un sözlerine ve yorumlarına dayanmaktadır¹⁴. Pavlus, insanların tanımadıkları ve bilmedikleri kimseye inanmalarının mümkün olmadığına, bilmeyenleri aydınlatmak ve bilgilendirmek için görevlilere ihtiyaç bulunduğu işaret etmiştir¹⁵.

Pavlus'un sözleri, “misyon”un etaplarını tasvir etmektedir. Bu etapların ilki olan gönderme, özel anlamda “misyon”dur. Bu etap, Kilise'nin “İncili putperestlere taşımak” için görevlendirdiği kimseleri yani görevlileri/misyonerleri kapsamaktadır. Bu görevlilere/misyonerlere, Kilise'nin başlangıcından beri “elçi”, “öğretici”, “vaiz” adı altında rastlanmaktadır. Başlangıç yıllarında İncil, normal Hıristiyanlar (Laikler), askerler, tüccarlar ve esirler vasıtasıyla tebliği edilmiştir.

Misyonun ikinci etabı/aşaması; İncil'in anlatılması ve putperestlere Hıristiyanlığın öğretilmesidir.

Misyonun son aşaması/etabı da; “imanı tanımak” ve imanın temel konusu olan “İsa-Mesih'in kurtarıcı fonksiyonunu” henüz tanımamış olanlara

12 Matxa, XVIII/19-20

13 Abdurrahman Küçük, “Türk Dünyasında Misyonerlik Faaliyetleri, Metodları ve Bunlara Karşı Alınması Gereken Tedbirler”, II Avrasya İslâm Şurası, Ankara 1998, 376

14 J. Danielou, “L'Idée Missionnaire”, I/19-20.

15 Bkz. Pavlus'un Romalılara Mektubu, X/1415: “İmdi, kendisine iman etmedikleri zatı nasıl çağıracağız? İşitmedikleri zata nasıl iman edecekler? Vaaz eden olmaksızın nasıl işitecekler? Eğer gönderilmezlerse nasıl vaaz edecekler?...”

tanımaktır. Bunun birinci basamağı, Kilise'ye giriş; son amacı, bir ülkede Kilise'yi dikmek ve orada "Hıristiyan Hiyerarşisi"ni yerleştirmektir.

Hıristiyanlığı bir ülkede yerleştirmek için sadece Kilise'ye, kilise kurumlarına sahip olmak yeterli görülmemektedir. Bunun için Hıristiyanlığın bir ülkede ayakta kalabilmesi, ancak o ülkenin kültürü ile bütünleşmesine ve orada ayakta tutacak yerli halktan bir cemaat oluşturulmasına bağlı görülmüştür. Bunun için Batı medeniyetinin ve imkanlarının devreye konulması, o ülkenin insanlarından ve aydınlarından taraftar bulması temel hedef olmuş; orada dikilecek kilisenin ayakta kalması buna bağlı görülmüştür. Bunun yolunu da o ülkenin özelliklerini bilen, insanlarını iyi tanıyan kişilerle gerçekleştireceği ulaşılan son neticedir. Başarısızlığın sebebi de; misyonlarda görev alanların dışardan gelen görevliler olmasıyla, o ülkenin kültürüne yabancı olarak kalmalarıyla, yerli hiyerarşiyi oluşturamamış olmalarıyla izah edilmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi için dil, felsefe, estetik, kültür ve benzeri şeylerin kullanılması, değişik metotların benimsenmesi önerilen hususlardandır. Batı'nın siyasî hakimiyetinin hedefine ulaşması, kültürel etkisinin hedefine ulaşmasıyla ilgilendirilmektedir. Geleceğin misyoner problemi, başka medeniyetlerin Hıristiyanlaştırılması problemi olduğuna işaret edilmektedir¹⁶.

İncil'in Mesajını "Kültürlere Sokma" olarak kabul edilen "İnkültürasyon" anlayışı, II. Vatikan Konsili ile gündeme gelen yeni bir yaklaşım tarzıdır. Bu misyon anlayışında Cizvitlerin rolü büyük olmuştur. Kavram olarak yeni olmasına rağmen, anlayış olarak Kilise'nin kuruluşuna kadar geri gitmektedir. Bunun için Hıristiyan Dünyası'nda farklı yöntemler; değişik terimler ve yaklaşımlar kullanılmıştır¹⁷. Hıristiyanlığın çeşitli kültürlerle adapte edilmesi süreci; anlayış olarak geçmiş dönemlere geri gitse de bu anlayış için "İnkültürasyon" teriminin kullanılmaya başlaması, ilk olarak Papa II. Jean Paul'un 1979 yılında yayınlanan "Catechesi Tradendae" genelgesine dayanmaktadır ve oradan yaygınlaşmıştır¹⁸. Bu yaklaşım, II. Vatikan Konsili'nden sonra olmuş, ancak Konsil'in açtığı kapının bir ürünü gibi kendini göstermiştir.

16 Bkz. J. Danielou, "L'Idée Missionnaire...", 1/20-22

17 Bkz. Ali İsmail Güngör, Cizvitler ve Katolik Kilisesindeki Yeri, Ankara 2001 (Basılmamış Doktora Tezi), 150-154.

18 Bu görüş ve yaklaşımlar için bkz. Güngör, 154-155

II. Vatikan Konsili'yle gündeme gelin yeni bir yaklaşım, Misyon Ülkeleri'nde Hıristiyan geleneğinin sağladığı donanımına ek olarak, kullanılagelen bazı dini alışkanlıklara geçiş sürecinde izin verilmesidir. Bu anlayış, II. Vatikan Konsili'nde kullanılan "Aşılama" yaklaşımıyla ilgilidir. Bununla Kilise, kendi mesajını, Hıristiyanlığı o toplumun içinden çıkmış ve o kültürle bütünleşmiş görevliler kanalıyla benimsetmeyi amaçlamaktadır¹⁹.

Bu anlayış çerçevesinde "Hıristiyan dünyası ideali"nde misyon ve "misyonerlik" eksik olmamıştır. Önceleri Yahudilere tebliğ edilmiş ve ilk cemaat, "Yahudi-Hıristiyanlar" olmuştur. Daha sonra Hıristiyanlaştırma, Grek-Latin dünyasını kaplamış ve o dünya, "Batı Medeniyeti" olarak adlandırılmıştır. Günümüzde misyon, teknik bir terim olarak, Doğu, Üzakoğu Afrika ülkelerinin Hıristiyanlaştırılması anlamında kullanılmaktadır²⁰.

Günümüze kadar "Hıristiyan Misyonu" yedi aşamadan geçmiştir. Bu aşamaların her birinde döneme ve şartlara göre farklı metotlar takip edilmiştir. Bu yedi aşama, şöyle yedi dönemi içermektedir:

1. 33-100 arası, Havariler Dönemi.
2. 100-800 arası, Kiliselerin Kurulma Dönemi.
3. 800-1500 arası, Ortaçağ Dönemi.
4. 1500-1650 arası, Reformasyon Dönemi.
5. 1650-1793 arası, Reformasyon Sonrası Dönem.
6. 1793-1965 arası, Modern Dönem.
7. 1965'den sonrası, Diyalog Dönemi'dir²¹.

İlk iki döneme, Hıristiyanlığı tanıtma ve "tebliğ" dönemi demek uygun olacaktır. 800-1500 yılları arasındaki üçüncü dönem, İslâm'ın sahneye çıktığı dönemdir. Bu döneme kadar Hıristiyanlık, karşısında daha güçlü bir din, bir ideoloji görmemiştir. Önceleri İslâm'a sıcak bakan Hıristiyanlar, İslâm'ın yayılması ve gündend güne taraftarlarını artırması karşısında bakışlarının değiştirmişlerdir. Artık o tarihlerden sonra Hıristiyanlar, İslâm'a ve Müslümanlara farklı bir gözle bakmaya başlamışlardır. Bu durum, Türkle-

19 Bkz. Güngör, 156

20 Bkz. J. Danielou, "L'Idée Missionnaire...", I/21

21 Uygur Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, İstanbul 1989, 15; Abdurrahman Küçük, "Misyonerlik ve Türkiye", Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Ankara 1996, 37.

rin Müslüman olması ve Anadolu'yu fethetmesiyle farklı bir noktaya ulaşmıştır. Çünkü, Anadolu, Türklerle hem İslâmlaşmakta hem de Türkleşmektedir. Türklerin Anadolu'yu fethetmesi ve İslâm'ı Batı'ya taşıması Hıristiyanları, Türklere karşı "cephe birliği"ne sevk etmiştir. Ayrılmış ve bölünmüş Hıristiyanlar, Türklere karşı kısa süreli de olsa bir birlik oluşturmuştur. Bu birliğin gayesi; Türkleri ve İslâmî gelişmeyi durdurmak, Türkleri geldiği yere geri göndermektir. Bunun için, onlar, 174 yıl süren Haçlı seferlerini başlatmışlardır (1096-1270)²².

Haçlı Seferleri de Hıristiyanlarca beklenen neticeyi vermemiştir. Bunun üzerine doğrudan Hıristiyanlığı yayma ve İslâm'ı durdurma yönünde faaliyetler gündeme gelmiştir. Bu faaliyetlerin nasıl ve nerelerde olacağına dair görüşler ortaya atılmıştır. Bu gaye için Orta Asya'ya ve Çin'e kadar gidenler olmuştur²³.

1453 yılında da Hıristiyan Dünyası'nın kalesi ve Hıristiyanlığın yayılmasının merkezi sayılan İstanbul, Türkler tarafından fethedilmiştir. Hıristiyan Dünyası'nda bundan sonra silahla neticeye varmanın zor olacağı kanaati hakim olmaya başlamıştır. Bunun neticesinde yeni yollar, yeni yöntemler aranmıştır. Çeşitli kongreler yapılmış; bu kongrelerde, değişik ülkelerde bulunan temsilcilerinin raporları değerlendirilmiştir. Hem Türkleri durdurmak hem kendi mensuplarının Hıristiyanlığa bağlılığını devam ettirmek hem de yeni Hıristiyanlar kazanmak için Arapça'yı ve İslâm'ı iyi bilen görevlilerin yetiştirilmesi amaçlanmış ve bunun için okullar açılmıştır. Buralarda yetiştirilen misyonerler, misyonu yerine getirmek için, İslâm ülkelerine, özellikle Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerine gönderilmiştir²⁴.

Haçlı Seferleri ile başlayan Hıristiyan-Müslüman ilişkisi, İstanbul'un fethiyle artmıştır. Bu dönemden sonra Batı Dünyası'nda reform hareketleri olmuş; Hıristiyanlıkta bir çekişme ve rekabet dönemi yaşanmıştır. Bu dönem, aynı zamanda Hıristiyan dünyasının canlanması da olmuştur. 1500-1650 arası olan bu dönem, Reformasyon Dönemi'dir. Bu dönemden son-

22 Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, 388.

23 Bkz. J. Richard; "Les Missions Chez Les Mongols aux XIIIe et XIXe Siecles", Histoire Universelle des Missions Catholiques, I/177-178; Ramon, Sugranyes de Franch, "Raymond Lulle, Ses Idees Missionnaires", Histoire Universelle..., I/216-218; G. Barker, O'nun İzinde, İstanbul 1985, 71.

24 Tümer-Küçük, Dinler Tarihi, 388.

ra, aynı tartışma ve hareketlilik devam etmiştir. Bu sırada devreye Protestan Hıristiyanlar girmiştir. Katolik ve Protestan Hıristiyanlar, “misyon”u iç bünyeye yöneltmiş, birbirinden adam kazanmak için de “misyonerliğe” başvurmuşlardır. 1650-1793 arası dönemde, Anadolu’ya, Asya’ya ve Ortadoğu’ya yönelik misyonerlik hareketlerinin hız kazandığı dikkati çekmektedir. Ancak bu döneme kadar Raymond Lulle’den beri metotta ve yaklaşımda fazla bir değişiklik olmamıştır.

Misyoner William Carey’in 1793 yılında Hindistan’a ayak basması, Modern Misyon Dönemi’nin başlangıcı olmuştur. O, Modern misyonların kurucusu sayılmıştır. Onun çalışmalarıyla İngilizce konuşan misyonerler, dünyadaki misyonerlik faaliyetlerinde ağırlığını hissettirmiştir²⁵. Hıristiyan dünyasında, Hıristiyanlığın yayılması için cemiyetler ve bakanlıklar kurulmuştur. 1600’lü yıllarda Osmanlı Devleti’nin hakimiyeti alanına, özellikle Anadolu’ya yoğun bir protestan akını olmuş; 1800’lerden sonra gözle görülür bir şekilde hem Katolik hem de Protestan misyonerlerin yoğun faaliyetleri, kendini göstermiştir. Önce Türklere ve diğer Müslüman kitlelere yönelik bu faaliyetler başarılı olamayınca, dini azınlıklara yönelmiştir. Ermeni ayaklanmasında bu misyonerlerin rolünün olduğu arşiv vesikalarında yerini almıştır. Katoliklerin, Gregoryan Ermeniler arasındaki faaliyetleri sonucunda “Katolik Ermeni Cemaati”; Protestanların faaliyetleri sonucunda “Protestan Ermeni Cemaati” ortaya çıkmıştır²⁶. Bunun sebebi “Misyoner faaliyetleri açısından Türkiye, Asya’nın anahtarı...”²⁷ olarak görülmesi gösterilmektedir.

Asya’nın olduğu kadar, Doğu’nun, Uzakdoğu’nun, Ortadoğu’nun hatta İslam Dünyasının anahtarı Türkiye’dir demek yanlış olmasa gerektir. Türk ve İslam Dünyası bakımından olduğu kadar Hıristiyan Dünyası için de Türkiye büyük bir öneme haizdir.

250 milyonluk Türk Dünyası’nın merkezi ve bir noktada ümit kaynağı da Türkiye’dir. Bir buçuk milyarlık Müslüman Dünyası’nın da kalbi Türkiye’dir. Müslüman ülkelerin büyük çoğunluğunun da, bütün dünya insanlı-

25 Kocabaşoğlu, 15

26 Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ankara 1997, 66-71

27 Samuel Colcort Barlett, Historical Sketch of the Missions of the American Board in Turkey, Boston ABCFM Yayını, 1880, 1. sahifeden naklen Uygur Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika, İstanbul 1989, 29

ğının da ümidi öyle anlaşılıyor ki Türkiye'dir. Bunun için Osmanlı Devleti döneminden beri hep Türk Dünyası, çeşitli vesilelerle, parçalanmak ve bölünmek; bu yolda çeşitli unsurlar kullanılmak istenmiştir.

II. Vatikan Konsili'nde Dinlerarası Diyalogu'n gündeme gelmesi ve bu kararlara bağlı olarak yayınlanan genelgeler; Kilise'nin misyon anlayışına çağdaş yorumlar getirilmesinin yolunu açmıştır. Bununla sosyal, kültürel ve diyalog gibi alanlar ortaya çıkmıştır. Konsil sonrası resmî dökümanlarda, "insanî kurtuluş" terimlerinin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bu, Konsil'den sonra Kilise'nin "geleneksel kurtuluş" anlayışının farklı şekillerde yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Kilise; dünyevî kurtuluşla uhrevî kurtuluşu bir bütün olarak algılamaya ve dünyevî kurtuluşun uhrevî kurtuluşun ön şartı olarak görmeye başlamıştır. Bundan dolayı Kilise; günümüzde misyonu, toplumların sosyal, kültürel, ekonomik, dinî ve siyasî bütün meseleleriyle ilgilenmek; bütün bu alanlardaki faaliyetleri İncil'in mesajı ile ilişkilendirmek olarak sunmaktadır²⁸.

Cizvit'ler de; dinlerarası diyalogu, birbirinin tamamlayıcı unsuru gibi yorumlamış, Kilise'nin İncil'in ışığında gerçekleştirdiği misyonlar arasında saymışlardır²⁹.

Katolik teolojisinde bu konudaki yaklaşım şöyle özetlenmektedir:

"Katolik teolojisinde diğer dinlerle ilgili beş çeşit yaklaşım dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, Mesih'i merkeze alan ve diğer dinleri dışlayan yaklaşımdır. Buna geleneksel yaklaşım da denir. İkincisi, diğer dinlere kurtuluş konusunda değer veren, kurtuluşun sadece Mesih'le olacağına da ısrar etmeyen, fakat Mesih'i bütün dinlerin üzerinde ve belirleyici gören modeldir... Üçüncüsü, Mesih'in kurtarıcılığı ile diğer dinlerin kurtuluştaki değerini eşit gören 'çoğulcu model'dir... Dördüncü yaklaşım, kurtuluş teolojisi taraftarları ile dinler teolojisiyle meşgul olanların ortaklaşa savunduğu, Mesih'i devre dışı bırakan ve kurtuluşu insanların doğru davranışlarına bağlayan kurtuluş 'liberation' modelidir. Bu görüşü savunanlar, dinleri Kilise ile ilişkisi çerçevesinde ele alan modası geçmiş yaklaşımları reddetmektedir. Onlara göre dinler arasındaki farklılıklar doktrinel değil, pratikle

28 Bkz. Güngör, 173-175

29 Bkz. Güngör, 176

ilgilidir. Beşinci ve son model ise, diğer dinlerde Mesih'in varlığını ve etkinliğini savunan 'kapsayıcı' yaklaşımdır."³⁰

c) Misyon'a Diyalog Yaklaşımı

Hıristiyan misyonunun son aşaması olarak "Diyalog" görülmektedir. Diyalog yoluyla da misyonerlik yapılabileceği ve yapıldığı gündeme gelmektedir.

Diyalog, 1962-1965 yılları arasında yapılan II. Vatikan Konsili'nde gündeme gelmiş ve ondan sonra da diyalog toplantıları olmuştur. II. Vatikan Konsili döneminin Papası VI. Paul, Konsili ziyaretinde şöyle demiştir: "İncil, 'her yaratığa İncil'i vaiz için tüm dünyaya gidin' demektedir. Ben ise buna şunları da ilave ediyorum: 'Misyonerler için yeni yollar hazırlamak, yeni vasıtaları gözden geçirmek, yeni enerjiler meydana getirmek' gerekir"³¹.

Papa VI. Paul'un da işaret ettiği doğrultuda, Hıristiyanlar dışındaki insanlara İncil'i taşımak ve diğer din mensuplarıyla diyaloga girmek II. Vatikan Konsilinin kararları arasında yer almıştır. II. Vatikan Konsilinin kilise ile ilgili Üçüncü Bölümünde (Lumen Gentium: İnsanların ışığı), "Kilise ve Hıristiyan Olmayanlar" başlığı altındaki kararlar arasında, misyoner ile ilgili şu ifadeler bulunmaktadır: Ama Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, yaratıcıyı tanıyanların hepsini ve bunların arasında özellikle İbrahim Peygamberin imanını uygulayarak bizimle birlikte merhametli ve Kıyamet Gününde insanları yargılayacak olan tek Tanrı'ya tapan Müslümanları da kucaklayacaktır... Kilise, Tanrı'nın şerefini yükseltmek ve bütün umutsuz insanların kurtuluşunu gerçekleştirmek için Efendimizin 'Her yaratığa İncil'i vaaz edin' (Markos, XVI/16) şeklindeki buyruğunu daima hatırlayarak, özenle bütün dünyaya İncil'in yayılmasını amaçlayan misyonlarını kalkındırmakta ve desteklemektedir."

"Kilisenin Misyonerlik Karakteri" başlığı altında da, Tanrı tarafından Oğul'un gönderilmesi gibi Mesih-İsa'nın Havarilerini göndermesine yer verdikten sonra Kilisenin, Hıristiyan cemaatleri tam olarak kuruluncaya ve bunlar İncil yayma görevini yerine getirinceye kadar misyonerlerini göndermeye devam edeceği karara bağlanmıştır³².

30 Güngör, 181-182

31 Mehmet Aydın, Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili, Konya 1991, 80.

32 Bkz. Tanrı'nın Ailesi (Lumen Centium), Latince'den Türkçe'ye çev. Padre Vincenzon R.Succi, İstanbul 1984, 36-38

II. Vatikan Konsili'nde, bir tarftar diyaloga yer verilmesi diğer yandan her tarafta Hıristiyan cemaatleri oluşuncaya kadar misyonerlerin gönderilmesi ve misyonerlerin desteklenmesi, diyalog ile misyonerlik arasında bir ilgi kurulmasına, günümüzdeki misyonerliğin diyalog yoluyla olacağı şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır. Bu yol, uzun zaman görev yapmış misyonerlerin ulaştığı oldukları kanaatin de bir neticesi sayılmıştır.

Dünyada misyonerlere karşı takınılan menfi tavır, onları yeni yollar, yeni metotlar benimsemeye sevk etmiştir. Müslümanların kalbini Hıristiyanlara ısındırmak, Müslümanlara sevgi ve samimiyetle yaklaşmak, inançlarına saygılı davranmak bu yollardandır. Bu yolu, merkezi Londra'da bulunan "International Missionary Council" sekreterliğinde bulunmuş William Paton, Müslümanlara yaklaşmakta dikkatli olmak ve "sevgi" ile mesaj vermek şeklinde belirtmekte ve açıklamaktadır³³.

Misyonerlerin uzmanlarından olan Erich Bethmann; misyonerlere tavsiyeleri arasında Müslümanlara "sevgi" ile yaklaşma yanında, Müslümanların dininden ve dinî kurumlarından bahsederken dikkatli olmak ve Hz. Muhammed'den yalancı Peygamber olarak bahsetmemek gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanında o, misyonerlere, Müslümanların yanında İsa'dan "Tanrı'nın Oğlu" diye bahsetmemelerini, Müslümanlar nazarında bunun küfür olduğunu da hatırlatmaktadır³⁴.

Misyonerlerin, Hıristiyanlığı yaymada ve Müslümanlara yaklaşımda takip edecekleri metodlar "Method of Mission Work Among Moslems" adlı kitapta toplandığı; Müslümanların kalbine girmeye çalışmak ve onlarca reddedilecek hükümleri dile getirmekten kaçınmak gerektiği kaydedilmiştir. Müslümanlara yaklaşmak mümkün olunca istenildiği şekilde propagandanın rahatça yapılacağı konu edilmiştir³⁵.

Uzun zaman misyonerlik yapmış, Müslümanlar ve diğer din mensupları arasında bulunmuş araştırmacıların tavsiyeleri, II. Vatikan Konsili'nin tartışacak ve karara bağlanacak konular arasına girmiştir. Hem diyalogun hem misyonerliğin beraber zikredilmesi diyalogun "Misyonerlik" in yeni bir

33 Bkz. William Paton, *Jesus Christ and World Religions*, London 1938, 33-34; W. Paton, *Christianity in the Eastern Conflist*, London 1937, 9-10.

34 Bkz. Erich W. Bethmann, *Biridge to Islâm*, Gr. Britain 1953, 204-208

35 Bu bilgiler için bkz. M. Halidi-Ö. Ferruh, 59

şekli ve yeni bir metodu olarak görülmesine yol açmıştır. Bu, Hıristiyan araştırmacılar ve hatta “diyalogcular” arasında tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaya Müslüman araştırmacılar da katılmıştır.

Wilfred C. Smith, Diyalog’u misyonerliğin bir şekli olarak görmenin erken olduğunu belirtirken de bazı ipuçları vermektedir. O, şöyle demektedir: “Diyalog kelimesi son yıllarda hem Roma Katolik hem de Protestan Kilisesinde ön plana çıkmıştır. Büyük hareketler hâlâ zihinlerdedir. Fakat bu düşüncenin Evangelistik hareketinin bir transformasyonu olup olmadığını söylemek henüz erkendir”.³⁶

İslâmo-Christiana Dergisi’ndeki bir makalesinde Taylor, bu konuyu şöyle açıklamaktadır: “...Müslümanlar arasındaki misyon çalışmalarını diyalogun önemini ortaya koymuştur. Burada söz edilen ‘Diyalog’, misyonerliğe bir alternatif değil bizzat şartlara uygun misyondur”³⁷.

Taylor, kanaatimizce burada “diyalog”un nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bunun yanında bir katolik piskoposu olan Antonio Jose Peteiro Freire, 1990 yılında, “diyalog çağın ayırt edici özelliği” görmekte ve II. Vatikan Konsili’nden sonra Katolik Kilisesi’nin “misyon”unu icra etmek için diyalogu seçtiğini belirtmektedir.³⁸

Papa II. Jean Paul’un onayı ve Kardinal Joeph Ratzinger’in imzasıyla, 6 Ağustos 2000 tarihinde, yayınlanan “Dominus Jesus” belgesinde; “Dinlerarası Diyalog”, İncili Yayma ve Hıristiyanlaştırma amaçlı misyonun bir parçası, misyoner faaliyetlerin sadece birisi olarak görülmektedir.

d) Dinlerarası Diyalog’un Günümüzdeki Yeri ve Önemi

Son yaklaşım tarzı olarak Diyalog, dinlerin amacına uygun bir tarz olmaktadır. Çünkü tarih boyunca dinler, insanların, ahlâkî kurallar çerçevesinde, barış ve huzur içinde, bir arada yaşamalarını sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu amaca ulaşmak için de belirli “inanç ve davranış” kuralları geliştirmişlerdir. Dinlerce belirlenen bu kuralların insanlara ulaştırılmasının yolu da, “diyalog” diye adlandıracağımız “iyi ilişkiler” şeklinde olmuştur.

36 Wilfred C. Smith, Religions Diversity, New York, 1979, 150

37 John B. Taylor, “The Devolment of the Word Conclil af Churches in international and Regional Christian-Müslim Diyalogue”, İslâmo Christiana, Rome 1975, 1/97.

38 Bkz. A. J. Potaire Ferire, “Dialogue With İslâm”, L’Osservatore Romano, No:42, 15 October 1990, 3.

Ortaya çıkan her Peygamber veya “din kurucusu”, ilk planda, insanlara ulaşmada ve onları tarafına kazanmada yumuşak bir üsluba özen göstermiştir. Bu müsbet ve yumuşak üslup, hep böyle devam etmiştir demeye imkan yoktur. Çünkü, zamanla o din mensuplarının anlayışı ve yorumlayışı ile ilişkilerde bozulmalar olmuştur. Bu ilişkilerdeki bozulma, hem o dinin kendi mensupları arasında hem de diğer dinlere karşı kendini göstermiştir. Tarihi, ekonomik, siyasî ve sosyal şartlar bunda önemli rol oynamıştır.

Gelişme noktasında kendisine müsbet bakılan veya kendisi diğerlerine müsbet bakan dinî söylemlerin, kuvvetlenince veya zayıflayınca aynı müsbetlikte olmadığı dikkati çeken hususlardandır. Ortaya çıkan dinî hareket, yeni çıktığı için tehlike oluşturmaz veya başkasına zararlı olur düşüncesi ile sıcak bakışın, daha sonra o din güçlenip bir başka dinin sahasında yayılma gösterince, “düşmanlık”a dönüştüğüne tarihte şahit olunmaktadır. Bununla, dinlerin mensuplarının veya bilginlerinin/görevlerinin, gelişen şartlara göre dinin mesajlarını yorumlamada yumuşaklık veya sertliğe başvurdukları dikkati çeken hususlardandır. Dinin amacı barış ve huzur olunca “diyalog” da kendiliğinden gündeme gelmektedir.

Aslında kabul edelim veya etmeyelim, “din”in olduğu yerde, hem o dinin bünyesinde meydana gelen gruplararası hem de diğer dinlerarası bir sürtüşme, bir kavga, bir üstünlük yarışı, bir mükemmellik yarışı yaşanmıştır, yaşanmaktadır. Bu durum, zaman zaman, sıcak savaflara, “Katliamlar”a bile yolaçmıştır, açmaktadır. Gerçek anlamda ise dinler, insanların barış ve huzur içinde birarada yaşamalarını, birbirlerini Tanrı’nın mukaddes bir emaneti bilmelerini amaçlamaktadır. Buna rağmen din adına sıkıntılar, sürtüşmeler ve düşmanlıklar sürüp gitmektedir. Bunun giderilmesi ve insanların huzura kavuşturulması günümüzün en önemli olayı haline gelmiştir. Çünkü günümüzde insanlar, eskiye oranla, daha iyi imkanlara sahiptir; ticarî, siyasî, askerî, dinî ve kültürel ilişkiler içindedir. Ayrıca eskiye oranla daha modern ve toplu katliamlara yolaçacak silahlara sahiptir. Bu silahlar, yanlış yönlendirme ve şartlandırmayla insanların yok olması için kullanıldığında tehlikenin boyutunu tahmin etmek zor olmasa gerekir. Hele bu silahlar, din gibi kutsal değerler adına, “cenneti kazanma” propagandası altında kullanılırsa tehlikenin büyüklüğü tartışılmaz noktaya ulaşmaktadır. Bunun hem tarihte hem de günümüzde örnekleri vardır. Düş-

manlık aracı yapıldığı zaman dinin barış ve huzur getirme amacı yok olacak, düşmanlık öne çıkacak demektir. Bu düşmanlıkta bilmemenin, şartlanmanın ve saplantının rolü büyüktür. Bundan kurtulmanın yolu da, dinleri bilmekten, dinlerin özünü kavramaktan geçmektedir.

Bilgi olmazsa insan; dindeki hakikati nasıl bilecek, kendi mensubu olduğu dinle diğerleri arasındaki benzer ve farklı noktaları nasıl anlayacak, kendi inancına saygı duyulmasını istiyorsa başkasının inancına da saygı duyulması gerektiğini nasıl kavrayacak, kendi inancına saygı duyulmasını istiyorsa başkasının inancına da saygı duyulması gerektiğini nasıl fark edecektir? Kur'an'ın şu ayeti buna iyi bir örnektir: "Allah'tan başkasına yalvaranların yalvardıklarına sövmeyin ki onlar da bilmeyerek, aşırı gidip Allah'a sövmesinler" (En'am, 108). Buradan, herkesin kendi mukaddesine saygı gösterilmesini istiyorsa; başkasının mukaddesine de saygı göstermelidir sonucuna ulaşmak mümkündür. Herkes hem kendi dinini iyi bir şekilde bilir ve iyi bir şekilde kavarsa hem karşıdaki dini iyi bir şekilde bilir ve kavarsa sıkıntı çok büyük oranda azalacaktır. Çünkü din, toplumun ondan vazgeçemediği bir kurumdur. Bundan dolayı dini, dinleri ve ortak mesajların kavramak "Diyaloğa Niçin İhtiyaç Vardır?" sorusunun cevabı olacaktır.

Günümüzde "Diyalog", ilmi araştırmalar için de eski kültürler için de Dinler Tarihi çalışmaları için de gereklidir. Eski dünyanın, Asya'nın, Uzakdoğu'nun, Amerika Yerlilerinin, Afrika'nın, Okyanusya adalarının, Avrupa'nın tam anlamıyla anlaşılmasında, tanınmasında ve birbirine yaklaşmasında "diyalog yolu", etkili bir yoldur. Bunlar, diyalog içinde sürüp gidecektir. Ancak diyalogun verimli ve gerçeğe uygun olması için, Eliade'nin de önerileri olmuştur. O, şöyle demektedir: "...Verimli ve gerçeğe uygun olması için bu diyalog ampirik ve çıkarıcı ifade ile sınırlandırılmamalı, gerçek bir diyalog, her katılımcının kültürünün merkezi değerlerini taşımalıdır. Halbuki bu değerleri doğru şekilde anlamak için onların dinî kaynaklarını bilmek zarureti vardır. Çünkü sadece Avrupai kültürler değil, doğu kültürleri kadar ilkel kültürlerin de çok zengin dinî bir zeminle beslendiğini bilmekteyiz.

İşte bundan dolayıdır ki Dinler Tarihi'nin çağdaş kültürel hayatta çok önemli bir rol oynamaya davet edildiğini düşünüyorum. Bu sadece arkaik ve yabancı dinlerin anlaşılmasının bu din temsilcileri ile girilecek diyalog'a

yardım sağlamayacak, aynı zamanda Dinler Tarihçilerin incelediği dokümanlar tarafından ifade edilen varoluşla ilgili durumları anlamaya çalışarak, insanın daha derin bilgisine ulaşacağı içindir. İşte dünya çapında bir 'Humanizm' böyle bir bilgi bazının üstünde gelişebilecektir..."³⁹.

Eliade, genel olarak, diyalogu, Dinler tarihi alanında "yeni bir Humanizm" in ortaya çıkmasının şartları arasında saymaktadır.

Dine karşı akımlarda olduğu kadar dinlerin kendi bünyelerinde ortaya çıkan dinî hareketlerle de sıkıntılar yaşanmıştır. Bu hareketlerin içinden çıktığı genel dinî kitleye karşı olan tavır, bu harekete genel kitlenin bakışı da tarih boyunca rastlanan olumsuzluklardandır. Bu olumsuzluklar arasında; Hıristiyanlığın ilk Konsiller döneminde anlayış farklılığından doğan tartışmalar ve aforoz etmeler; sonra Monofizit Kiliseler'e karşı alınan tavırlar, Katolik ve Ortodoks bölünmesi, Katolik ve Protestan ayrılığı, Fransa'da ve benzeri Avrupa ülkelerinde yaşanan düşmanlıklar, kanlı çatışmalar ve tabiri caizse "katliamlar"ı saymak mümkündür. Hinduizm'den Buddizm, Caynizm ve Sihizm akımlarının çıkması, bu akımların kendi mezhepleri arasındaki çatışmalar ve tartışmalar bilinen olaylardandır. 1981'de Hindistan'ın batısında Kapargaoh şehrinde Müslümanlar dört kutsal ineği kestiği yolundaki söylentiler, büyük olayların çıkmasına, Müslüman mahallelerinin ateşe verilmesine sebep olmuştur. Yine camiye giren kutsal ineklerin çıkarılması da çatışma konusu haline gelmiştir.

"20. Yüzyılın son çeyreğinde hızlı gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda, dünya küçülmüş ve 'teknolojik bir köy hüviyetine' kavuşmuştur. Filipinler'in Mindanao Adası'nda yaşanan bir katliam olayı, birkaç saat gibi kısa bir müddet sonra Nijerya'da veya başka bir Afrika ülkesinde Müslüman-Hıristiyan çatışması doğurabilmektedir. Dolayısıyla komünist diktatörlerin bundan böyle, soğuk savaş yıllarında olduğu gibi tek yanlı propagandalarla haklarını uyutmaları imkansız hale gelmiştir..."⁴⁰

e) Dinlerin Diyaloga ve Uzlaşmaya Yönelik Mesajları

Günümüzde dinler arasında hoşgörü anlayışını engelleyen şeylerden biri de, kültürel ve politik üstünlük arzusuyla dinlerin özdeşleştirilmesidir.

39 M. Eliade, *La Nostalgie des Origines*, Editions Gallimard 1971, 19-20

40 Ali, İhsan Yitik, "Yeni Dünya Düzeni'ne Dini Açıdan Bakış", *Tartışılan Değerler Açısından Türkiye*, Ankara 1996, 35

Gelişmişliği veya geri kalmışlığı, ahlâkîliği veya ahlâksızlığı herhangi bir dine mal edip yorum yapmak tarih boyunca devam eden yöntemlerdendir. Bu yöntemlerin, diyalogu gündeme getirenlerce bir tarafa konulmasına ve birbirlerini samimiyetle kabul etmesine gerek duyulmaktadır. Bunun yanında dinlerin kendi içindeki zıtlaşma ve husumetin yanında bizzat yaşayan dinlerin mensupları arasında gizli veya açık bir şekilde devam eden bir rekabetin olduğu, husumetin devam ettiği dikkati çekmektedir. Günümüzdeki din farklılığı en önemli farklılık olarak görülmekte, hatta kültürün ve medeniyetin oluşmasında, ticarî ve siyasî ilişkilerde bu din farkının rolü inkar edilemez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebepleri arasında, daha önce belirtildiği gibi, hem dinlerin hem de mensup olunan dinin iyi tanınmaması veya yanlış tanınması vardır.

Diğer dinler hakkında bilgi edinme de günümüzde genel kültür içindedir. Günümüz insanı eskiye oranla, çok büyük imkanlara kavuşmuştur. Sosyal, siyasal, ticarî, askerî, kültürel, sportif ve turistik sebeplerle insanlar karşı karşıya veya yanyana gelmektedir. Bu yanyana olma veya karşı karşıya gelme, insanları başkalarının neye inandığı ve nasıl inandığını merak eder hale getirmiştir. Teknik imkanlarla küçülen dünyada bu merak daha da artmış, insanların birbiri hakkında bilgi edinme yolları ve imkanları da çoğalmıştır. Bunlar, insanların hangi din ve inançta olursa olsun kendi inanç ve kanaati içinde kalarak, bir araya gelmesine, diyaloga girmesine zemin oluşturmaktadır.

Yaşayan dinlerden İslam'la farklılıkların en aşağı seviyede bulunan dinler arasında Yahudilik'e ve Hıristiyanlık'a vurgu yapılmaktadır. Bu vurgu, "tevhid anlayışı", ahiret inancı, "On Emir" içinde yer alan genel ilkelerdedir. Bu yakınlıklar, farklı dinlere mensup olan insanların birbirine hoşgörüyle bakmasına yolaçmaktadır. Çin Müslümanlarının, Çin Dinleri'ne saygı göstermelerinde bu benzerliklerin rol oynadığı belirtilmektedir. Bu tutuma, bütün dinlerde ve o dinlerin tarihlerinde rastlamak mümkündür. Bu yakınlıkları ve o dinlerin tarihlerinde rastlamak mümkündür. Bu yakınlıkları ve benzerlikleri tesbit etmek, dinleri tanımaya bağlıdır. Ancak dinlerin tam tanındığını söylemek mümkün değildir. Dinlerin tam tanınmadığı veya yanlış tanındığı da bir gerçektir. Bu tam tanımama veya yanlış tanıma, dinlerin amacını tam kavrayamama; aynı zamanda sürtüşmenin, çatışmanın da kaynağı olmuştur. Bu yanlış tanıma, hem İslam dünyasında hem de

diğer dinlerin hakim olduğu dünyada vardır. Bunun temel sebebi, dinlerin ya hiç anlaşılmamış veya eksik anlaşılmış olmasıdır. Dinlerdeki temel inanç ve değerlerin, farklı isimlerle anılması, sembolik tasavvurlarla anlatılması ve benzerlikleri yerine farklılıkların öne çıkarılması dinlerarası ilişkileri menfi yönde etkilemektedir. Bunun yanında, yakınlıklar ve benzerlikler olmasına rağmen, siyasi durum, devletler veya kitleler arasındaki ikili ilişkiler ve gelecek hesabı da dinlerin mensupları arasındaki sürtüşmenin, tartışmanın ve kavganın sebebi haline gelmiştir⁴¹.

İnsanların İslam'ı da bilmeden yanlış kanaate ulaştıklarını söylemek mümkündür. İslam, bilerek inanmayı ve bilerek inkar etmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan İslam, Allah'a ve Ahiret'e iman etmeyi, "salih amel" işlemeyi öne çıkarmakta⁴²; İnsanlardan Allah'a, Resulü'ne ve ulul emre itaati⁴³ adaletle hükmetmeyi ve emaneti ehline vermeyi istemektedir⁴⁴. Ehl-i Kitap kavramıyla Kur'an, genelde müşrikler dışındaki her din sahibini, herkesi, din sahibi saymakta; ilişkiye girmeyi, ikili ilişkide bulunmayı hedeflemektedir. Allah, Müslümanlara da en yakın "biz Hıristiyanlarız" diyenlerin bulunduğunu; bu, onlar içinde "kibirlenmeyin" ve büyükmeyen bilginlerin ve rahiplerin bulunması dolayısıyla olduğunu belirtmektedir⁴⁵. Burada kibir ve gururun iyi bir şey olmadığı vurgulanmakta; düşmanlık değil, dostluk noktalarının bulunması gerektiği mesajı verilmektedir. Bir başka Ayette; Ehl-i Kitapla, zulmedenler dışındakilerle en iyi şekilde mücadele edilmesi ve şöyle denilmesi belirtilmektedir: "Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da biridir. Biz O'na teslim olanlarız (Müslümanlar)"⁴⁶. Al-i İmran Suresindeki şu ayet, Ehl-i Kitap'a Kur'an'ın bakışını ortaya koymaktadır: "Kitap Ehl'i'nin (Ehl-i Kitap) hepsi bir değıldir. Onların içinde, geceleri ayakta durup Allah'ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve Ahiret Gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten menederler, hayır işlerine ko-

41 Bkz. Duran Terzi, Ehl-i Kitabın Hukuki Statüsünün Mahiyeti ve Değerlendirilmesi, Ankara 1997 (Basılmamış yüksek lisans tezi) 52-56.

42 Bkz. Bakara, 62; Al-i İmran, 113-115; Maide

43 Bkz. Nisa, 59

44 Bkz. Nisa, 58; Nisa, 122

45 Bkz. Maide, 82

46 Ankebut, 46

şarlar. Onlar, salihlerdendir (iyi iş işleyendendir). Onların yapacakları hiçbir iyilik inkar edilmeyecektir. Şüphesiz Allah, muttakileri (takva sahiplerini) bilir"⁴⁷

Kur'an, insanları yaptıkları şeylere göre de değerlendirmekte: yapılanların karşılıksız kalmayacağını vurgulamakta, karşılığın tam olarak verileceğini belirtmektedir. Zerre kadar kötülük işleyen de onun karşılığını göreceğini haber vermektedir (Zilzal Suresi, 7-8). Bunun için Kur'an insanları Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman etmeye, "salih emel" işlemeye çağırmaktadır⁴⁸.

Allah yukarda mealini verdiğimiz ayetlerde, Ehl-i Kitabın hepsinin bir olmadığını; içlerinde Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıp iyilik yapıp kötülüklerden kaçınanların bulunduğunu, onların yaptıkları iyiliklerinde karşılıksız kalmayacağını belirtmektedir⁴⁹. Bu hususlar, kişinin yaptığı iyilik veya kötülüğün değerlendirileceğini ve kimseye zulm edilmeyeceğini ortaya koymakta, iyilikte yarışmayı teşvik etmektedir.

Allah, Kur'an'da, herkesin işlediğinden sorumlu olduğunu⁵⁰, inanıp inanmamanın insanın kendi tercihine ve istemesine bırakıldığını⁵¹, hak ve hakikat açıklandıktan sonrada "sizin dininiz size, benimki de banadır" hükmüne vararak insanların din seçmede hür olabileceklerine imkan tanımaktadır.

Bu ayetler, Kur'an ehli için, bir ipucu vermekte, nasıl davranması gerektiğini göstermekte, hangi dine mensup olursa olsun herkesin yapacağı iyiliklerin inkar edilemeyeceğini haber vermektedir. Bunlar, bir noktada, tartışmayı bitirecek, herkesi iyilik yapmaya sevkedecek ayetlerdir.

Bu ayetler ışığında Hz. Muhammed, diğer din mensuplarıyla iyi ilişkiler kurmuş; devlet başkanlarına yazdığı mektuplarda "orta yolu" tutmuş, bir noktada birleşmesini, Allah'tan başkasının ilah edinilmemesini isteyerek "diyalog" denilebilecek bir tavrı ortaya koymuştur. O, bu çerçevede davranmış, sevdirme ve iyilik yolunu benimsemiştir. Bu doğrultuda Mekke'yi fethedince, daha önce kendisine ve taraftarlarına işkence eden müşrikleri

47 Al-i İmran, 113-115

48 Bkz. Bakara, 62; Maide, 69

49 Bkz. Al-i İmran, 113-115

50 Bkz. Şûra, 15

51 Bkz. İsra, 107; Kehf, 29

serbest bırakmış, onlara hoşgörü göstermiştir. Hz. Ömer, Kudüs'ü fethedince orada bulunan diğer din mensuplarına dinî serbestlik tanımış ve hoşgörünün en açık örneklerini vermiştir⁵². Türkler, hem Malazgirt Zaferi'nden hem de İstanbul'un Fethi'nden sonra Anadolu'da hakimiyetleri altına almış Hıristiyanlar'a ve Yahudiler'e hoşgörünün en iyisini ve örnek olacak şeklini ortaya koymuşlardır⁵³.

Hıristiyan Kutsal Kitabı'nda, diğer din mensuplarına hoşgörü ve onları da sevmeyi öngören ifadeler rastlanmaktadır. Matta İncili'nde, "Düşmanlarımızı sevin ve size eza edenler için dua edin ki gökte olan Babanın oğulları olasınız. Çünkü o, güneşini, iyilerin olduğu kadar kötülerin de üzerine doğdurur; salih olanların olduğu kadar salih olmayanların da üzerine yağmur yağdırır"⁵⁴ denilmektedir. Buna ilave olarak Hz. İsa'nın çevresindekilere bakıp şöyle dediği kaydedilmektedir: "İşte anam ve kardeşlerim. Her kim ki Tanrı'nın iradesini yerine getirirse, işte o benim kardeşimdir, kız kardeşimdir ve anamdır"⁵⁵. Yuhanna'nın I. Mektubu'nda sevginin temel olduğu ve sevginin işle, hakikatle olması şöyle dile getirilmektedir: "...Sözle ve dille değil, ancak işle ve hakikatle sevelim"⁵⁶. "...sevgi Allah'tandır, her seven adam Allah'tan doğmuştur ve Allah'ı bilir"⁵⁷. Bu konu, Pavlus'un Galatyalılara Mektubu'nda da şu şekildedir: "Yahudiler ve Grekler, hürler ve köleler, kadın ve erkekler arasında fark yoktur; fakat hepiniz Mesih İsa'da birsiniz"⁵⁸. Bu ifadeler, Tanrı'nın ihsanının sadece Hıristiyanlar için değil herkes için olduğu, Tanrı iradesini yerine getirenlerin birbirinin kardeşi bulunduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Dinî hoşgörü ve dinî çoğulculuk, gününüz toplumunun çözüm aradığı, üzerinde durduğu kavramlardır. Batı'da "dinî hoşgörü", XVI. Yüzyılda, Katoliklerle Protestanlar arasındaki dini savaşları sonucu ortaya çıkmış bir te-

52 Bkz. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, I/204-209, 309-400, 666-701.

53 Bkz. Abdurrahman Küçük, "Türklerin Anadolu'da Azınlıklara Dinî Hoşgörüsü" (Ermeni ve Yahudi Örneği) Milli Bütünlüğümüzün Kaynakları: Asyadan Anadolu'ya Taşınanlar, ANKara 1997, 21-60.

54 Matta, 5/44-45

55 Markos, 3/32-34

56 Yuhanna'nın Birinci Mektubu, 3/18

57 Yuhanna'nın Birinci Mektubu, 4/7

58 Pavlus'un Galatyalılara Mektubu, 3/28-29

rimdir. Bu terim, daha sonraki yüzyıllarda, değişik isimlerle, başka toplumlarca benimsenmiştir. Dinî fanatıklık, dinî hoşgörüsüzlük, insanlara büyük sıkıntılar vermiştir. Batı'daki bu durum, dinî hoşgörüyü, dini çoğulculuğu gündeme getirmiştir. Aydınlanma Çağı'nın bu anlayışın oluşmasında önemli etkisi olmuştur. Dinlerdeki hoşgörüsüzlük ve tekelcilik anlayışı, yorumlara dayanmaktadır. Dinlerin mukaddes metinleri üzerinde yapılan derin araştırmalar ve karşılaştırmalı incelemeler, her dine hoşgörüyü imkan veren hükümlerin bulunduğunu, eğilimlerin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, diğer dinlerde kapalıdır veya bazı ek kararlarla, toplantılarla belirlenmiştir. İslam'da ise, ana kaynaklar olan Kur'an'da ve Hadisler'de, farklı dinî inanç, düşünce ve yaşayışlara karşı hoşgörülü bir tutuma izin verilmektedir⁵⁹.

Hız Muhammed ile başlayıp Halifelerle devam eden, Emeviler ve Abbassiler ile genişleyerek varlığını sürdüren Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında sıkı fikir işleri ve "diyalog" Haçlı Seferleri ile son bulmuştur. O zamanki Hıristiyan yazarları da bu ilişkilerin kesilmesinde etkili olmuştur. Çünkü onlar, İslam'ı sapık bir din, Hıristiyanlığın sapkın bir mezhebi olarak göstermişlerdir⁶⁰.

Batılı Dinler Tarihçilerinin kaynaklarını da, müsteşriklerin araştırmaları ve görüşleri oluşturmaktadır. Bundan dolayı onların kanaatleri de bu noktadadır. Onlar, İslam'ı ve Hız Muhammed'i, Müslümanları kötülemeleri ve duygusal yorumlarıyla Hıristiyanların Müslümanlara müspet yaklaşımlarını önlemişlerdir⁶¹.

Haçlı Seferleri'ne kadar Batı Dünyası, Müslümanlara, İslam'a ve Türkler'e menfi bakmıştır. İslam'a ve Türkler'e düşmanlık son hadde varmıştır. Haçlı Seferleri'nden sonra bu düşmanlık, kısmen giderilmiş ve yerini, ilmi konularda yararlanmaya bırakmıştır. Batılı ilim adamları, Müslüman bilim adamlarının eserlerinden yararlanmışlardır⁶².

59 Ünver Günay, "Anadolu'nun Dini Tarihinde Çoğulculuk ve Hoşgörü", Erdem, Ankara 1996, C 8, sa. 22, s. 190-191

60 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Thomas Michel, "Tarih Boyunca Hıristiyanların İslam'a Bakış Açıları", 29 Nisan 1991'de Ankara Vatikan Büyük Elçiliği'nde düzenlenen "Tanış Olalım" toplantısında sunulan tebliğ.

61 Bkz. Ekrem Sankıoğlu, "Batı Dinler Tarihinde İslam", Uluslar Arası İ. İslam Araştırmaları Sempozyumu, İzmir 1985, 219-226.

62 Bkz. Montgomery Watt, "Oryantalistlerin İslam Araştırmaları", Çev. Talip Küçükcan, D.E.Ü.İ.F., İzmir 1992, VII/413-414.

Daha sonraki dönemlerde, özellikle İstanbul'un Türkler tarafından fet-hinden sonra, Hıristiyan Dünyaşı'nın Türklere menfi bakışı olmuş; bu men-fi bakış misyonerlik çalışmalarıyla farklı yöne çekilmiştir. Bundan dolayı, bu olay, Müslüman Türklerle Hıristiyanlar arasında bir tartışmaya, bir rekabete ve bir husumete yolaçmıştır⁶³.

Hıristiyan Dünyaşı'nda, özellikle Katolik Dünyaşı'nda diğer dinlere ve diğer din mensuplarına müsbet yaklaşım, II. Vatikan Konsili'yle olmuştur. Onlar, o tarihe kadar, kendi aralarında bir toplum oluşturmuş ve kendi dışındakilerin kurtuluşuna imkan tanımamışlardır.

Diğer dinleri anlama yolunda bir ilgi de duyulmamıştır. Hıristiyanların, diğer dinlerin araştırıldığı kurumları olmuştur, ancak bu kurumlar da misyonerlik amaçlıdır. II. Vatikan Konsili, bu tutumu değıştirme yönünde karar almıştır. Bu bakımdan II. Vatikan Konsili, Katolik Kilisesi için yeni bir dönüm noktasıdır, yeni bir yaklaşım tarzıdır. Bu Konsil'de, Kilise'nin birçok esası ve bazı konulara bakışı gözden geçirilmiş; dünyadaki dinlere müsbet yaklaşmak gerektiğı kararlar arasına girmiştir. Diğer dinler ve din mensuplarıyla ilişkiler konusu için Nostra Aetate (NA) isimli özel doküman hazırlanmıştır. Nostra Aetate adlı kararda; diğer din mensuplarına sevgiyle yaklaşma, onlarla konuşma ve işbirliğı, Hıristiyanlar kendi dinlerinin ve hayat tarzlarının hakikatine şahitlik ederken, diğer dinlere mensup insanların sahip olduğu manevi durumlarını, sosyal ve kültürel değerlerini de kabul etmesi teşvik edilmektedir⁶⁴.

Diyalog bir misyonerlik gibi görülse de II. Vatikan Konsili ile ilgili Lumen Gentium'unda diğer din mensuplarının kurtuluşuna yer vermiştir. Bu dokümanlarda diğer dinlere bakış şu şekilde belirtilmektedir: "Nihayet İncil'i henüz kabul etmemiş olan kimselere gelince, onlar da çeşitli şekiller altında Tanrı'nın Halkı'na katılabilirler... Ancak Kurtuluş Tasarısı, Yaratıcıyı kabul edenlerin hepsini, özellikle de İbrahim'e iman ettiğini açıklayan, bizimle birlikte, esirgeyen ve bağışlayan, Kıyamet Günü'nde insanları yargılayacak olan bir tek Tanrı'ya inanan Müslümanları da kapsamaktadır"⁶⁵.

63 Bkz. Abdurrahman Küçük, "Müslüman-Hıristiyan Diyaloguna Genel Bakış", Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri, İstanbul 1993, 45-47, 51-55; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 1997, 418.

64 Thomas Michel, "Katolik Hıristiyan Toplumunda Hıristiyan Olmayan Dinlerin Öğretilmesi", Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri, Ankara 1991, 356

64 Concile Oecumenique Vatican II., Paris 1967, 38 (Lumen Gentium, 16)

"...Müslümanlar, İsa'yı Tanrı olarak kabul etmemelerine rağmen, ona bir peygamber olarak saygı göstermekte; onun annesi Meryem'i bakire olarak şerefliendirmekte ve bazen onu dindarlığıyla anmaktadır.. Ayrıca Müslümanlar, öldükten sonra bütün insanların yaptıklarının karşılığını görecekleri Kıyamet Günü'nü beklerler. Bundan dolayı ahlaklı olmaya önem verirler ve özellikle namaz kılarak, sadaka ve zekat vererek Tanrı'ya ibadet görevini yerine getirirler"⁶⁶." Gerçekten kendi hataları olmaksızın, Mesih İsa'nın İncili'ni ve onun Kilisesi'ni tanımayan, fakat içtenlikle Tanrı'yı arayanlar ve vicdanın sesiyle tanınmış Tanrı'nın isteğini çalışmalarlarıyla yerine getirenler, lütfun yardımıyla gayret gösterenler de ebedî kurtuluşa ereceklerdir"⁶⁷.

II. Vatikan Konsili'nde, İslam'dan başka, Yahudilik, Hinduizm ve Budizm isim olarak zikredilmiştir. Bunlardan İslam ve Yahudilik hakkında diğerlerine nazaran biraz detaylı bilgi verilmektedir. Bu Konsilde, diğer dinlerle ve kiliselerle ilgili yeni teoriler oluşturulmuştur⁶⁸. II. Vatikan Konsili'nden sonra Hıristiyan bilim adamlarının Kutsal Kitap cümlelerini yorumlamalarında da bir yumuşama görülmektedir. Dışlayıcı yaklaşım yanında "çoğulca yaklaşım"lar, bütün dinler, "tek Tanrı'ya, kurtuluşa" götüren vasıtalar olarak kabul edilmektedir. Bunlardan, bütün dinlerin aynı hedefe giden yollar olduğunu vurgulayanlar bulunmaktadır. Raimundo Panikkar bunlardandır. O, şöyle demektedir: "Eğer sizin dininiz sizin için en doğru yolu temsil ediyorsa, bu diğerleri için de geçerlidir. Onlar da aynı iddiaya sahiptir. Siz, diğerlerinin dini iddialarını ortadan kaldırmıyor veya onları kendi dininiz içinde tamamen asimile edemiyorsanız, makul olan yol bütün dinlerin, farklılıklarına rağmen hedefte birleşen paralel yollar olduğunu kabul etmektedir. Bunu kabul ettiğiniz zaman bizim acil görevimiz, başkasının işine karışmak, onu dininden döndürmeye çalışmak değil, hedefte buluşmak için, kendi geleceğinizi zenginleştirmek olmalıdır"⁶⁹.

66 Concile Oecumenique Vatican II, 696 (Nostra Aetate, 3)

67 Concile Oecumenique Vatican II, 694-695 (Nostra Aetate, 2)

68 Bkz. Concile Oecumenique Vatican II, 37-39 (Lumen Gentium, 14-17); 693-700 (Nostra Aetate, 1-4)

69 Raimundo Panikkar, The Intrareligious Dialogue, New York 1978, XVIII'den nakleden Baki Adam, "Katolik Kilisesi'nin Kurtuluş Öğretisi Açısından Diğer Dinlere Bakışı", (Basılmamış Çalışma), Ankara, 1996, 17.

II. Vatikan Konsili'nde, Hıristiyan Dünyası'ndaki Müslümanlara, İslam'a ve Türklere menfi bakış da değişmiştir. Çünkü M.Watt, Haçlı Seferleri'ne kadar Batı Dünyası'nın Müslümanlara, İslam'a ve Türklere menfi baktığını, İslam düşmanlığının son hadde vardığını, Haçlı Seferleriyle bu düşmanlığın kısmen giderildiğini ve yerini ilmi yönden tanımaya, ilmi alışmalara bıraktığını belirtmektedir⁷⁰. Watt'ın bu tesbitlerinden yola çıkarak, istenmeyen savaş anının bile, müsbet anlayışa yolaçabileceğini söyleyebiliriz. Buna sebep, insanların birbiriyle diyalogu, birbirini tanımasıdır. Benzeri yaklaşımlara her toplumda ve değişik araştırmacıların kanaatlerinde rastlanmaktadır. Dinlerarası mücadele yerine dinlerarası diyalog, günümüzün barış modellerindedir. Bunun olması, dinlerin mesajını anlamaya bağlıdır. Araştırmacıların dinlerin amacına bakışları da bunda etkili olacaktır. Bazı araştırmacılar, "Dinler, Gökkuşağı'nın ayrı renkleri gibidir: Yalnız biri gerçektir" diyenler de vardır⁷¹.

Günümüzde Yahudi aileden gelenlerin dışındakilere kapıyı aralamayan din olarak takdim edilen Yahudilik dikkatlice incelendiğinde, benzeri toleransı orda da bulmak mümkündür. Çünkü Yahudilik de ilâhî dindir, her ilâhî din, söylemleri hususilik ifade etse de hitap hususî olsa da, manası umumîdir. İsrail oğullarına gönderilen peygamberlerin başka dinden olan kraları ve insanlara getirdikleri mesajı kabule çağırılmaları en güzel delilidir. Çıkış'ta, Tesniye'de ve diğer kitaplar da benzeri mesajlara rastlanmaktadır. Tesniye'de öksüz ve dul kadınlara adalet etmek, garibi sevmek, ona ekmek ve esvap vermek istemekte, Allah'ın da garipleri sevdiği belirtilmektedir⁷².

Yahudiliğin diğer dinlere bakışı Yahudi kutsal kitabındaki ifadelerin yorumlanmasıyla müspet veya menfi anlam kazanmaktadır. Tanah'daki ifadeleri müspet manada yorumlayan Yahudi bilginleri, Yahudiler dışındakilere, diğer din mensuplarına kurtuluş yolunda kapı açmaktadır. Onlar, Yahudiler dışında kalanları, "Nuhiler" olarak adlandırmakta, sahip oldukları inanç ve davranışlara göre değerlendirmektedir. Onlara göre Yahudi olma-

70 Montgomery Watt, "Oryantalistlerin İslam Araştırmaları", Çev. Talip Küçükcan, D.E.Ü.I.F., İzmir 1992, VII/413-414

71 David A. Rovn, A. Guide to Religious, London 1975, 239

72 Bkz. Tesniye, 10/18-19: 14/21

yan, Nuh'un "Yedi Kanunu"nu yerine getirmek şartıyla kurtuluşa ulaşabilecekler ve cennet nimetlerinden yararlanabileceklerdir"⁷³.

Yahudiliğin, Hıristiyanlığa ve Hıristiyanlara, İslam'a ve Müslümanlara bakışında da farklı yaklaşımlar dikkati çekmektedir. Bazı bilginler ve Tevrat yorumcuları, Yahudi dışındakilere "kurtuluş yolu"nu kapatırken, bazıları daha farklı anlayış sergilemekte ve kendi dışındakilere bazı şartlara bağlı olarak "kurtuluş yolu"nu açmaktadır. Eliyahu Rabah'ta; ister Yahudi olsun ister Yahudi olmasın, ister erkek, ister kadın, ister cariyeye olsun her kişinin üzerine yaptığı işe göre kutsallığın geleceği belirtilmektedir⁷⁴. İşıya'da, sadakati koruyan salih kimselere kapıların açılacağına (İşıya, 26/2); Mezmurlar'da salihlerin Rabb'in kapısından gireceğine (Mezmurlar, 118/20) yer verilmektedir.

Yahudilerin meşhur bilginlerinden olan Maymonides şöyle demektedir: "Tanrı'nın tasavvurlarını anlamak, insan zihnini aşan bir şeydir; zira bizim yöntemlerimiz, onun yöntemleri değildir; düşüncelerimiz de onun düşünceleri değildir. Nasıralı İsa ve ondan sonra gelen İsmaili'nin (Muhammed) işleri, aşağıda da belirtildiği gibi, dünyayı hep birlikte Tanrı'ya kulluğa hazırlamak üzere, Mesih'in yolunu açmaya yaramıştır. Çünkü bir yürekle Rabbe kulluk etmek için hepsi Rabbin ismini çağırırsınlar diye, kavimlere o zaman temiz dil vereceğim buyrulmuştur. Nasıralı İsa ve İsmaili vasıtasıyla Mesih umudu, Tevrat ve emirler yaygınlaştı; uzak adaların sakinleri ve kalben ve bedenen sünnetsiz pek çok halk arasında duyuldu... Nasıralı'nın ve İsmaili'nin öğretileri, bütün dünyayı, tek bir ruhla, Tanrı'ya ibadeti mükemmelleştirecek olan Mesih'in gelişini hazırlama hususunda kutsal amaçta hizmet etmektedir. Hıristiyanlar ve Müslümanlar, Kutsal kitabın sözlerini ve hakikat kanunlarını bütün dünyaya yaymışlardır. Yaptıkları, yapacakları hatalar dikkate alınmaksızın, Mesihî çağın gelişinde onlar tam doğruya döneceklerdir"⁷⁵.

Maymonides, Hıristiyanlar ve Müslümanlara önemli bir yer vermekte, Allah'ın mesajını Yahudi olmayanlar arasında yayma gibi önemli bir göre-

73 Bkz. Baki Adam, "Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı", A.Ü.İ.F.D. Ankara 1997, XXXVII/338, 341-344

74 Bu görüş ve yorumlar için bkz. Adam, a.g.m., XXXVII/345-356

75 Adam, agm, XXXVII/344A

vi yerine getirmekten dolayı onlara bir ayrıcalık tanımaktadır. Muhafazakâr Yahudilerin bilginlerinden Jacob Neusner de, Hıristiyanlara Müslümanların kutsal tarihteki yerini anlamak gerektiğini ve Tora'nın onlar kanalıyla dünyanın uzak köşelerine yayıldığına işaret etmektedir. Bunların aksine, Yahudilerin birisinin Hıristiyanlık veya İslam'a geçmesini günah sayan ve "ahdi bozmak" ile suçlayanlar da vardır⁷⁶. Bernard Lewis de, bu konuda şunları yazmaktadır: "... Yahudilik, Yahudiler ve ona katılmak isteyenler içindir. Ancak meşhur bir Talmud sözüne göre bütün insanlar ve inançlardan doğru yolda olanlar cenneti hak ederler. Rabbiler, Musa'ya verilen On Emir'den önce Nuh döneminde Yedi Emrin vahyolunduğunu ve bunların tüm insanlık için geçerli olduğunu söylemektedirler. Bunların sadece ikisi, yani putçuluğun yasaklanması ve küfür, ilahiyata ilişkindir; adam öldürmeyi, hırsızlığı, zulmü vs. içeren geri kalan emirlerin tümü, insanlığın toplumsal olarak bir arada yaşamasına ilişkin temel kurallardan başka bir şey değildirler. Yahudiliğin gerçeği tekeli altına alma iddiası olmadığı için, Yahudi öğretisine göre kurtuluş, tek tanrıcılığı ve ahlakı uygulamaları şartıyla, Yahudi olmayanlar için de erişebilir bir şeydir"⁷⁷.

Bu yaklaşımlar, günümüzde daha da geliştirilip diyaloga taşınabilir yaklaşımlar olarak algılanmalıdır.

Günümüzde, dilerin farklılığından daha çok, arkadaki özünü ve ortak noktalarını yakalamak bir gereklilik haline gelmiştir. Teferruat farklı olsa da, amaç ve özün aynı olduğunu farketmek mümkündür. Van der Leeuw, dinlerin amacının "kurtuluş" olduğunu vurgulamakta ve bunu şöyle belirtmektedir: "Bu Kurtuluş, hayatın gelişmesi, iyileşmesi, güzelleşmesi, genişlemesi, derinleşmesi olabilir. Fakat kurtuluş ile tamamıyla yeni bir hayat, geçmiş örneğin değerini düşürmeyi, 'başka yerden' alınmış hayatın yeni bir yaratılışı da anlaşılabilir. Herhalde din, daima kurtuluşa doğru yöneliyor. Bu açıdan her din, 'kurtuluş' dinidir"⁷⁸. Reformist Yahudilerin öncülerinden Moses Mendelssohn'a göre de; kurtuluş sadece bir dinle sınırlı de-

76 Bkz. Adam, agm, XXXVII/344, 350-356

77 Bernard Lewis, "Dinlerin Bir Arada Yaşaması ve Laiklik", Çev. Ahmet Rana, İktibas Dergisi, Haziran 1994.

78 G. Van der Leeuw, *La Religion dans son Esseeence et ses Manifestation*, (Phenomenologie de la Religions), Fransızca'ya çev. Jacques Marty, Paris 1970, 665

ğildir. Yahudi olmayan diğer topluluklar, kendi din ve gelenekleriyle kurtuluşu erebileceklerdir”⁷⁹.

Günümüzde Yahudi dinî liderleri de, Tanah cümlesini diyalog açısından yorumlamakta ve diyaloga ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye İstanbul Hahambaşılık Temsilcisi Rav İzak Haleva; 23-27 Kasım tarihleri arasında gerçekleştirilen II. Din Şurası’nda sunduğu “Dünya Barışı Kültüründe Dinlerarası Diyalog ve Hoşgörü Ögesi” başlıklı tebliğinde, din ayrılıklarının yüzyıllar boyunca büyük anlaşmazlıkların, şiddet olaylarının ve savaşların sebebi haline geldiğini, günümüzde diyaloga ve hoşgörüye ihtiyaç bulunduğunu vurgulanmıştır. Haleva, Dinlerarası diyalogun her din tarafından ayrı ayrı değil, bütün dinlerin ortak katkılarıyla sağlanabileceğini belirtmekte, Ülu Tanrı “tüm insanları tek bir erkek ve kadından yaratmakla bizlere bir mesaj vermeye çalışmıştır” diyerek diyalogun böylece başladığını ortaya koymaktadır. O, bilge hahamların şöyle dediğini aktarmaktadır: “Gaye, hiçbir beşerin kendi atasının kendi Ademi’nin değerlerinden daha üstün, daha önemli olduğu türünden iddialara yol açmamaktır”.

Haleva, “... Dünya dinlerinin ve bu dinlere mensup din adamlarının, hoşgürüsünün geliştirilmesinde yaşamsal önemde zorunlu işlevleri, sadece dinsel alandaki hoşgörüyle sağlamaya çalışmakla sınırlı” olmadığını, “Dünyada barış kültürünü oluşturmak” için katkı sağlamak gerektiğini belirtmektedir. O, Musevilik’in “Kaplanla oğlağın, kurt ile kuzunun yanyana nefesleneceği, kılıçların sapan demiri haline geleceği...” bir dünya düzeni özlemine vurguladığını ve bu özleme katkıda bulunmak gerektiğini dile getirmektedir⁸⁰.

Bir milyara yakın mensubu bulunan günümüz Hinduizm’inde “çok tanrıcılık”, “üçleme”, “tanrı-alem birliği” bulunmakla beraber “tek tanrı inancı” da vardır. Bir Rig Veda cümlesi, bu tektanrı inancını şu şekilde ortaya koymaktadır: “Tanrı tektir. Hakimler onu çeşitli şekillerde adlandırıyorlar”. Bir Hint atasözü, bunun açıklaması mahiyetindedir. Atasözü, “kainattaki

79 Bkz. Adam, a.g.m., XXXVII/342; Bernard Lewis, “Dinlerin Bir Arada Yaşaması ve Laiklik”, 36-37

80 İzak Haleva, “Dünya Barışı Kültüründe Dinlerarası Diyalog ve Hoşgörü Ögesi”, Salom Gazetesi, 2.12.1998, s. 1a

bütün varlıkları sadece bir tanrı doldurur" şeklindedir!⁸¹ Hindu kültürünün en önemli hukuk kitaplarında, yeryüzündeki herkesin aynı bir sistemin parçası olduğu, fakat yanlış yorumlamayla farklılaştığı ve günahkarlaştığı şeklinde yorumlar yer almaktadır⁸².

Çağdaş Hinduizm'e yeni bir anlayış getiren Ramakrishna, hakikate ulaşmayı Bhakti'de görmekte; verilen isim ne olursa olsun onu Tanrı'ya tapınma olayının bir şekli olarak nitelemektedir. O, bu sıfatla bütün dinlerin aynı değerde olduğunu vurgulamakta ve şöyle demektedir: "Dinler ve doktrinler üzerine tartışmayız. Onların hepsi birdir. Bütün nehirler Okyanus'a akmaktadır. Büyük su, çağlara, ruhlara göre inişi boyunca farklı bir yatak yapmaktadır. Fakat su daima aynı sudur"⁸³.

Ramakrishna, dinleri aynı gayeye, değişik yollardan ulaşma şekli olarak görmektedir. Bu görüşünü şöyle ifade etmektedir: "Tanrı her yolla idrak edilebilir. Bütün dinler doğrudur. Önemli olan çaya ulaşmaktır. Bura-ya beton, ahşap, bambu ağacından yapılmış merdivenlerle çıkmak mümkün olduğu gibi, biraz zorlamak pahasına bir ip parçası yardımıyla ulaşmak da mümkündür"⁸⁴.

Ramakrishna'nın bakışı Vivekananda'da daha net hale gelmiştir. Vivekananda, bu konuda şöyle demektedir: "Bütün dinler aslında gereklik yolunda birer basamaktır. Onların her biri, insan ruhunu Tanrı'ya götüren basamaklar şeklindedir. Bu nedenle onlardan hiçbiri ihmal edilemez. Onların hiçbiri tehlikeli veya kötü değildir. Hepsi de iyidir."⁸⁵

Tibet Budizmi'nin Lideri, 1989 Nobel Barış Ödülü sahibi Dalai Lama, 40 yıllık mücadelesinin ve başarısının "Diyalog"temeline dayandığını belirtmekte, diyalogun önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır.⁸⁶

81 Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 1997, 100

82 Bkz. Ali İhsan Yitik, "Misyoner Bir Din Olarak Klasik Hinduizm", 9 Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisinin X. Sayısında Yayınlanacak Makaleden, sf. 4.

83 Jean Varenne, "L'Hindouisme Contemporain", Histoire des religions, ..., III/212

84 R.W. Neufeldt, "The Response of Ramakrishna Mission", Modern Responses to Religious Pluralism, New York 1987, 66-67'den nakleden Ali İhsan Yitik, "Hinduizm'in diğer dinlere Bakışı", D.E.Ü.İ.F. Dergisi'nin X sayısından yayınlanacak makaleden sf. 6

85 The Complete Works of Swami Vivekananda, Calcutta: Advarta Ashrama, 1964-1971, V/500'den nakleden A.İ. Yitik, a.g.m., 9.

86 Bkz. Zehra Güngör, "Sürgündeki Budist Lider: Dalai Lama", Milliyet, 29.11.1998 ve 30.11.1998.

Gelişen ve değişen dünyada diyaloga ihtiyaç büyüktür. AB süresinde bu diyalog başka diyaloglara kapı açacak, medenî dünyada kültür alışverişi, bilgi alışverişi, teknoloji alışverişi hızlanacak, insanlar hiçbir endişe veya beklenti içine girmeden birbirinin yardımına koşacaktır.

Sonuç

Gelişen ve değişen dünyada, amaçları dikkate alınarak, dinlerin mesajının yeniden anlaşılmasına, yeniden değerlendirilmesine ve yeni yorumlara ihtiyaç bulunduğu açıktır. Yeni anlayış ve yeni yaklaşımların olmasında "Dinlerarası Diyalog"a başvurma eskiye oranla daha fazla olacaktır. Avrupa Birliği sürecinde, Avrupa Birliğine dahil ülkelerin birbirini tanınmasında ve ilişkilerin geliştirilmesinde dinlerin doğru ve iyi şekilde bilinmesinin faydası büyüktür.

Dinlerarası Diyalog; siyasi, kültürel, ekonomik, sportif gibi diyaloglara da kapı açacak; medenî dünyada kültür alışverişini, bilgi ve teknoloji alışverişini hızlandıracak; hiçbir endişeye kapılmadan insanlar birbirinin yardımına koşacaktır. İnsanları yaratıcının kutsal emaneti bilen bir anlayışla, dinlerin ortak amacı olan, insanların barış ve huzur içinde, birbirine dostça yaklaşan ve yardımlaşan bir ortamda yaşaması sağlanmış olacaktır.

Günümüzde dinlerin yorumunda ve misyonda bu amaçların dikkate alınması kaçınılmaz olmaktadır. Dinlerin doğru anlaşılması, doğru yorumlanması ve insanların yararına kullanılması anlayışının oluşmasında Dinler Tarihçileri'ne büyük sorumluluk düşmektedir. Çünkü Dinler Tarihi araştırmaları; insanların ufkunu açacak, farklı cephelerden bakabilecek, "madalyonun iki yüzünü" de göstererek "bardağın dolu tarafı" nı görebilme imkanı sunacak ve her şeyden önce "yaratılmışları yaratandan ötürü sevmek" gerektiğini vurgulayacak bilgiler ortaya koymaktadır. Bu anlayış ve yaklaşım, diğer alanlarda kullanılırsa istenilen neticeye ulaşmak için ilk basamağa çıkılmış olacaktır.